

- Романські, германські та східні мови

УДК 811.133.1'42:82-3(045)

Савчук Р. І.,

доктор філол. наук, доцент кафедри іспанської та французької філології

Київського національного лінгвістичного університету

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ "ДЗЕРКАЛО" ТА ЇЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТОТВОРЕННІ XVIII СТ.

Анотація. У статті окреслено та уточнено науковий зміст терміна "нарративна стратегія" у ракурсі когнітивних процесів і механізмів художнього текстотворення. Розкрита сутність лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації нарративної стратегії "дзеркало" як однієї із домінант французького художнього текстотворення XVIII ст.

Ключові слова: художнє текстотворення, нарративна стратегія, художній нарратив, дзеркальна оповідна реальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток французької художньої прози відбувався та триває нині на основі різних експериментальних нарративних модифікацій і конфігурацій художнього дискурсу, зокрема шляхом поєднання *нарративних і когнітивно-семіотичних механізмів* конструювання домінантного для певної історико-літературної та культурної доби типу оповідної реальності, які віддзеркалюють особливості французької мовотворчості загалом та демонструють динаміку *нарративного мислення* французьких письменників.

Представлення показових *нарративних стратегій* французького художнього текстотворення у їх лінгвокогнітивному вимірі програмує, на наше переконання, з'ясування найбільш характерних для певного історико-літературного періоду когнітивних механізмів і структур сприйняття,

концептуалізації та категоризації французькими авторами навколишньої дійсності. Саме у такий спосіб можемо простежити розвиток і становлення письменницьких наративних преференцій у художньому текстотворенні.

Актуальність статті зумовлена необхідністю переосмислення термінопоняття "*наративна стратегія*" у ракурсі когнітивно-семіотичних процесів і механізмів французького художнього текстотворення.

Метою пропонованої праці є розкриття лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації наративної стратегії "дзеркало" як однієї із домінант французького художнього текстотворення XVIII ст.

Предмет дослідження складають, таким чином, лінгвокогнітивні механізми концептуалізації наративних стратегій французького художнього текстотворення XVIII ст. **Об'єктом** вивчення є французькі художні наративи цієї історико-літературної та культурної доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування і представлення основних лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації *наративних стратегій* французького художнього текстотворення XVIII ст. ґрунтується на ідентифікації відповідного типу оповідної реальності у прозових творах цієї історико-літературної доби як *результату авторської наративної програми* (наративних стратегій), скомплікованої на основі таких категорій художнього наративу, як темпоральність, просторовість, голос (мовлення) і модальність.

Під *наративними стратегіями* французького художнього текстотворення розуміємо авторську програму побудови відповідного типу оповідної реальності, яка у *когнітивному аспекті* відображає специфіку наративного мислення письменника на основі таких смислоутворювальних структур текстів XVIII–XXI ст., як концепти, фрейми та гештальти.

У художніх наративах розглядуваної нами доби формується *дзеркальна оповідна реальність*, текстотвірними формантами якої є "гра" і "дзеркало", які цілком доречно розглядати у термінах *концептів*, оскільки вони постають особливими "розумовими образами-конструктами", що домінують у

французькій мовотворчості XVIII ст., а отже, найбільш повно відтворюють всю специфіку французького світобачення й світосприйняття цього періоду.

Нагадаємо, що як глобальна одиниця мислення, що представляє собою певний квант знання [1, с. 9], концепт кодується у письменницькій свідомості одиницями універсального предметного коду [2, с. 122], в основі яких лежать індивідуально-авторські чуттєві образи, сформовані на основі його особистого чуттєвого досвіду [там само].

У пропонованій статті ми зупиняємось на представленні лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації наративної стратегії "дзеркало" як однієї із найбільш прикметних домінант французького художнього текстотворення XVIII ст., що отримує вираження через вербалізацію концепту ДЗЕРКАЛО у художніх наративах цього періоду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У французькому художньому текстотворенні XVIII ст. наративна стратегія "дзеркало" у конструюванні *дзеркальної оповідної реальності* ґрунтується на техніці *показу як віддзеркалення / відбиття*, а не створення деякої відмінної від існуючої оповідної реальності й отримує вираження через вербалізацію концепту ДЗЕРКАЛО у наративному просторі художніх творів указанного вище періоду.

Ключовим тут постає саме поняття "дзеркала" як деякої відшліфованої поверхні, що відображає предмети, які перед нею знаходяться [3]. У цьому разі *дзеркальність* вибудованої у художньому наративі оповідної реальності та її вторинний характер по відношенню до навколишнього світу можемо тлумачити як своєрідний елемент процесу пізнання й інтерпретації французькими письменниками художньої дійсності [4, с. 6], що найбільш повно розкриває специфіку авторського наративного мислення доби Просвітництва й детермінує особливості письменницької концептуалізації й категоризації навколишнього світу.

Концепт ДЗЕРКАЛО у художньому творі XVIII ст. імплікований наративною технікою *показу як віддзеркаленням / відбиттям*. Показовими

інваріантними маркерами його вербалізації є займенник 1-ої особи однини *je*, що корелює з двома нарративними моделями гомодієгетичного оповідача, а саме: "Я-медіатор" і "Я-нарративний суб'єкт" (категорія голосу), та лексичні номінації, що містять сему *дзеркальний* або *такий, що має властивість відбивати / віддзеркалювати*. Варіантними засобами вербалізації концепту ДЗЕРКАЛО стали *паралельні синтаксичні конструкції, парцеляції і репризи* як маркери особливого ритмо-синтаксичного малюнку *симетричності і дзеркальності* оповідного зображення.

Елементи *дзеркальності* у конструюванні оповідної реальності вбачаємо у романі французького письменника досліджуваного періоду Жан-Жака Руссо "Les Confessions" з огляду на модифікаційні конфігурації гомодієгетичного оповідача та лексико-семантичні характеристики концепту ДЗЕРКАЛО.

Вважаємо, що ядро концепту ДЗЕРКАЛО становлять ті ключові лексеми-домінанти та граматичні засоби, що найбільш повно розкривають сутність названого вище концепту й маркують властиві для XVIII ст. шляхи його вербалізації.

Je forme une entreprise qui n'eut jamais d'exemple et dont l'exécution n'aura point d'imitateur. Je veux montrer à mes semblables un homme dans toute la vérité de la nature; et cet homme, ce sera moi.

Moi seul. Je sens mon coeur, et je connais les hommes. Je ne suis fait comme aucun de ceux que j'ai vus; j'ose croire n'être fait comme aucun de ceux qui existent. Si je ne vauх pas mieux, au moins je suis autre. Si la nature a bien ou mal fait de briser le moule dans lequel elle m'a jeté, c'est ce dont on ne peut juger qu'après m'avoir lu.

Que la trompette du jugement dernier sonne quand elle voudra; je viendrai, ce livre à la main, me présenter devant le souverain juge. Je dirai hautement: Voilà ce que j'ai fait, ce que j'ai pensé, ce que je fus (Rousseau, С).

У цьому контексті у поданому вище фрагменті роману Жан-Жака Руссо "Les Confessions" показовим граматичним маркером імплікації та

розгортання концепту ДЗЕРКАЛО є використання Présent de l'Indicatif, який уможливорює процес коментування інтенціональності оповідача як деякого наміру показати / розкрити щось: *je forme une entreprise; je veux montrer; je sens mon coeur, je connais les hommes; je ne suis fait; j'ose croire; je suis autre.*

Зауважимо при цьому, що гомодієгетичний оповідач жодним чином не відкриває доступу до своїх душевних переживань, оскільки він показує або відбиває об'єктивні, за його переконанням, реалії власного буття: *je suis autre; ce que j'ai fait, ce que j'ai pensé, ce que je fus.* Власне ефект дзеркала виникає внаслідок заявленої гомодієгетичним оповідачем, який означений в оповіді займенником 1-ої особи однини *je*, його інтенціональності *montrer un homme dans toute la vérité de la nature* ("показати людину в усій її веристичній природі") (тут і далі переклад наш. – Р.С.) й підсилюється синтаксичними прийомами *парцеляції* і *репризи*: *et cet homme, ce sera moi. Moi seul.*

Звернемо увагу також на деяку атипівність у представленні думки гомодієгетичного оповідача, що втілено у фразі: *voilà ce que j'ai fait, ce que j'ai pensé, ce que je fus* дихотомією Passé Composé / Passé Simple: *ce que j'ai fait, ce que j'ai pensé / ce que je fus.* Обидві форми минулого часу реферують до завершеності події та/чи дії в минулому, однак Passé Composé корелює з ситуацією говоріння / коментування "тепер" і реферує до наративної моделі "Я-медіатор", а от дія в Passé Simple стосується виключно давноминулого й постає, відтак, фоном, на тлі якого підсилюється мотив намірів (інтенціональності) оповідача: значущість має не просто буття (*ce que je fus → être*), але й певна активність (*j'ai fait → faire*) і роздуми / міркування (*j'ai pensé → penser*) й апелює до наративної моделі "Я-наративний суб'єкт".

Інваріантні номінації концепту ДЗЕРКАЛО вбачаємо у семантичному наповненні цитованого фрагменту, що вибудовується навколо текстових одиниць із семою *дзеркальний* або *такий, що має властивість відбивати / віддзеркалювати*. Ідеться передусім про денотативні значення іменника *imitateur* n.m.: "personne qui imite (les gestes, le comportement d'autrui)" [5], дієслова *montrer* v.tr.: "faire voir, mettre devant les yeux" [ibid.] й прикметника

semblable adj.: "qui ressemble à, qui a de la ressemblance avec ⇒ analogue, comparable, identique, pareil, similaire" [ibid.].

Можемо констатувати, таким чином, що найбільш показовими інваріантними маркерами вербалізації концепту ДЗЕРКАЛО у наративному просторі художнього тексту XVIII ст. постають займенник 1-ої особи однини *je*, що корелює тут із двома наративними моделями гомодієгетичного оповідача, а саме "Я-медіатор" і "Я-нاراتивний суб'єкт" у межах *дзеркальної оповідної реальності*, та лексичними номінаціями, що містять сему *дзеркальний або такий, що має властивість відбивати / віддзеркалювати*.

Застосування французькими письменниками доби Просвітництва лінгвокогнітивної наративної стратегії "дзеркало" уможливило творення такої оповідної реальності, що, ґрунтуючись на мемуарно-епістолярній формі, характерною ознакою якої постулюється "автентичність / достовірність" оповідного зображення [6, с. 52], постає відтвореною або віддзеркаленою.

Незважаючи на сповідальну складову, що притаманна прозовому тексту доби Просвітництва, оповідь XVIII ст. не відзначається надмірними психологічністю або суб'єктивізацією оповідного зображення. У контексті вербалізації концепту ДЗЕРКАЛО найбільш виразною тенденцією у поданому вище фрагменті художнього наративу є формування образності словесного малюнка шляхом використання нейтральних дієслів *former* v.tr., *montrer* v.tr., *connaître* v.tr., *dire* v.tr., *faire* v.tr., які поєднані з абстрактними номінаціями, як приміром, *briser le moule dans lequel elle m'a jeté* ("розбити форму, в яку вона мене вилила") або *que la trompette du jugement dernier sonne* ("нехай виносять остаточне судження").

Важливого значення в організації оповіді та репрезентації концепту ДЗЕРКАЛО набуває принцип *симетричності / дзеркальності* у формативанні особливого ритмо-синтаксичного малюнка останньої, що формується внаслідок уживання *паралельних синтаксичних конструкцій*: *je viendrai, ce livre à la main, me présenter devant le souverain juge. Je dirai*

hautement: Voilà ce que j'ai fait, ce que j'ai pensé, ce que je fus, де основний акцент зроблено на дієсловах *venir* v.intr. і *dire* v.tr. у Futur Simple.

У розглядуваному сегменті художнього наративу Ж.-Ж. Руссо сповідальна тональність оповіді увиразнена синтаксичним прийомом *парцеляції* висловлень гомодієгетичного оповідача: *je veux montrer à mes semblables un homme dans toute la vérité de la nature; et cet homme, ce sera moi* та *reprisою* самостійного займенника 1-ої особи однини *moi*, що, позначаючи тут мовну свідомість оповідача: <> *ce sera moi. Moi seul*, імплікує й утілює первинний авторський дієгезис, який отримує вираження в оповіді у межах дзеркальності оповідного зображення. У цьому разі гомодієгетичний оповідач постає *дзеркальним* аналогом самого письменника.

У концептуальному плані наведений контекст розгортається навколо основної концепт-ідеї *я – не такий, як інші* (*je suis autre*), що вербалізована такими семантичними фігурами, як *антитеза* *je sens mon coeur, je connais les hommes, je ne suis fait comme aucun de ceux que j'ai vus*, а також текстовими одиницями *semblable* adj. у денотативному значенні: "qui ressemble à, qui a de la ressemblance avec ⇒ analogue, comparable, identique, pareil, similaire" [5], *aucun* pr.: "avec une valeur négative (accompagné de *ne* ou de *sans*) ⇒ pas (un seul) ⇒ nul, personne" [ibid.], *autre* adj.: "qui n'est pas le même, qui est distinct" [ibid.], які об'єднуються у межах цілого із семантичною ознакою *іншості / несхожості*.

Вважаємо, що завдяки лінгвокогнітивній наративній стратегії "гра" у художньому наративі XVIII ст. вибудовується своєрідна *множинна дзеркальна перспектива* [4, с. 8], в якій гомодієгетичний оповідач може не лише поставати *дзеркальним* відображенням письменника, але й подавати його дещо змінений образ. Саме у такий спосіб лінгвокогнітивна наративна стратегія "дзеркало" увиразнює лінгвокогнітивну наративну стратегію "гра", оскільки номінативні одиниці з семантикою *іншості / несхожості* імплікують *ігровий* характер оповідного зображення: дзеркало, що відображає, подає інший, несхожий образ.

Відсутність яскраво виражених подій та/чи дій у дієгезисі, а також деяка імперсональність / безликість головних героїв *дзеркальної оповідної реальності* у художньому наративі XVIII ст. формують алогічний простір, у якому ймовірна будь-яка еволюція й розвиток подій та/чи дій. У цьому разі особливу значущість отримують жести, відчуття й почуття персонажів, які подано досить сухо й лаконічно, ніби у тексті деякого зведення, доступ до котрих читачеві відкривається через застосування письменниками лінгвокогнітивної наративної стратегії "дзеркало" й принципів "віддзеркалення", що формують тональність ілюзорності й нереальності всього, що мало місце у художньому наративі XVIII ст.

Серед найбільш виразних варіантних засобів вербалізації концепту ДЗЕРКАЛО у прозовому тексті доби Просвітництва виділяємо *паралельні синтаксичні конструкції, парцеляції та репризи*, що формують особливий ритмо-синтаксичний малюнок симетричності та дзеркальності оповідного зображення.

Висновки. Здійснене дослідження *лінгвокогнітивних наративних стратегій* художнього текстотворення на матеріалі французьких прозових творів XVIII ст. дозволило окреслити визначальні тенденції у формуванні *дзеркальної оповідної реальності*, показовою формантою якої постає концепт ДЗЕРКАЛО, що у поєднанні з концептом ГРА найбільш повно репрезентує особливості категоризації та концептуалізації французькими письменниками дійсності.

Література:

1. Попова З. Д. Понятие "концепт" в лингвистических исследования / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 1999. – 30 с.
2. Красовська К. В. Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю / К. В. Красовська // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 154. – С. 120–123.
3. Академічний тлумачний словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.

4. Пікун Л. В. Дзеркальна гра набутками культури : романтична та постмодерністська модель (на матеріалі романів М. Шеллі "Франкенштейн, або сучасний Прометей" і П. Зюскінда "Парфуми : історія одного вбивці" : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. В. Пікун. – К., 2006. – 22 с.

5. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Bureau van Dijk, 1997. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Сист. вимоги : 2-х CD-ROM drive, VGA monitor, mouse, windows 3.1 or better, 386 microprocessor, 4 MB RAM, 3VD hard drive space. – Назва з титул. екрану.

6. Пахсарьян Н. Т. Избранные статьи о французской литературе : [монография] / Наталья Тиграновна Пахсарьян. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2010. – 256 с.

Джерело ілюстративного матеріалу:

Rousseau, C : Rousseau J.-J. Les Confessions [Електронний ресурс] / Jean-Jacques Rousseau. – P. : Folio, 2009. – 864 р. – Режим доступу : www.ebooksgratuits.com.>pdf>rousseau.

Савчук Р. И. Нарративная стратегия "зеркало" и ее концептуализация во французском художественном текстообразовании XVIII века

Аннотация. В настоящей статье представлено и уточнено научное содержание термина "нарративная стратегия" с позиций когнитивных процессов и механизмов художественного текстообразования. Раскрыта сущность лингвокогнитивных механизмов концептуализации нарративной стратегии "зеркало" как одной из доминант французского художественного текстообразования XVIII века.

Ключевые слова: художественное текстообразование, нарративная стратегия, художественный нарратив, зеркальная повествовательная реальность.

Savchuk R. I. The Narrative Strategy "Mirror" and its Conceptualization in the 18th century French Fictional Text Formation

Summary. The present paper gives and specifies the scientific volume of "narrative strategy" term from the point of view of the fictional text formation cognitive processes and mechanisms. The linguistic and cognitive mechanisms nature of «mirror» narrative strategy conceptualization as one of the dominants of the French fictional text formation in the 18th century is revealed.

Key words: fictional text formation, narrative strategy, narrative, narrative mirror reality.